

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ

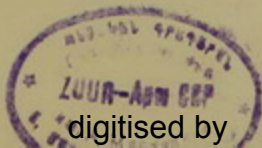
ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՒ ԵԿԵՂԵՑՈՒ

Գ.

Եւրոպայի վերաբերութեամբ՝ երբ կը խօսուի Պետութեան և եկեղեցւոյ բաժանման վրայ, ամէնէն առաջ ֆրանսան է որ կուգայ մեր աչքին առջև. որովհետեւ մեր՝ հայ ժողովուրդին՝ մտաւորական և քաղաքական յարաբերութիւնները աւելի ֆրանսայի հետ եղած են։ Մա՛նաւանդ ֆրանսական յեղափոխութիւնն է որ տարածեալ ազդեցութիւն մը ըրած է քաղաքակիրթ աշխարհի պատմութեան վրայ։ Եւ մենք հայերս իսկ մեր Ազգային Սանմանադրութիւնը, իր սկզբունքներով և ձևով ալ, կը պարտինք ֆրանսական մշակութիւն։ Ֆրանսերէն լեզու, ֆրանսերէն գրականութիւն, արուեստ և գիտութիւն, լայնօրէն մշակուած է Հայոց մէջ, և նոյն իսկ վարիդեան կենցաղը աւելի ընտանի եղած է Հայոց՝ Կ. Պոլսի միջոցաւ։ Հետեւաբար տարօրինակ երևոյթ մը չէ, երբ մեր մէջ խօսուի և գրուի Պետութեան և եկեղեցւոյ բաժանման մասին՝ ամէնէն յառաջ ֆրանսան գայ աչքի առջև. որովհետեւ նոյն իսկ Եւրոպայի մէջ ֆրանսան, իբրև կաթոլիկ երկիր, առաջին գիրքը կը գրաւէ, և ինչպէս որ տեսանք Նախորդողէն ի վեր, ֆրանսական պետութիւնը կը մաքառի պապութեան դէմ և կ'ուզէ իր բոլոր յարաբերութիւններն ու կապերը խզել հոգևոր իշխանութեան հետ, աւելի ծիշդ կ'ըլլայ թերեւս ըսել, պետութիւնը կ'աշխատի պապականութեան պետական ճեղքման իրաւունքի և չէզոքացնել բոլորովին։ Վասն զի ֆրանսա իրապէս կաթոլիկ երկիր մըն է գեո, հակառակ իր մէջ խմորուող հակակրօն շարժումներու։ Արդ՝ խօսելով ֆրանսական պետութեան և եկեղեցւոյ բաժանման վրայ, ըսենք միանգամայն թէ հոս ալ խնդիրը իր էութեան մէջ անտեսական (գրամական) է։

Այս նիւթին վրայ գրող ֆրանսացի հեղինակ մը (*) կ'ըսէ, — բոլոր ժողովուրդներու մէջ քաղաքային իշխանութիւնը յայտնապէս կը ձկտի ազատիկ եկեղեցական կապերէ. բայց երեսուն տարիներէ ի վեր և ոչ մէկ տեղ ձերբազատութեան, լաւ ևս՝ անջատումի այս աշխատանքը այնքան ուժգին եղած է որչափ մեր մէջ։

(*) J. de Narfon, La Séparation de l'Eglise et de l'Etat. Paris, Lib. Félix Alcan, 1912.

138-28
70066

կած էր բոլոր կղերականութիւնը և ժողովրդականութիւն չէր վայելէր. այնպէս որ ժիւլ Ֆէուի կարող եղաւ իրագործել կրթութեան աշխարհականացումին ծրագիրը։ Եւ այսպէս 1881 ին օրէնքով պարտաւորիչ եղաւ նախնական կրթութիւնը և միանգամայն չէզոք, այսինքն պետական դպրոցներու մէջ կրօնի պիտի չդաստիարակուէր։ Բայց այս չէզոքութիւնը չյարգուեցաւ սակայն. որովհետեւ ֆօլ-Պէր իր Բարդակաւն եւ Քաղաքային Դաստիարակութիւնը դասադիրքին մէջ Աստուծոյ և կրօնքին դէմ դրեց, եպիսկոպոսներ բանադրեցին այդ դիրքը, և սակայն դատի քաջութեան անոնք և բազմաթիւ ծխատէրներ ալ, իրրեւ գործակալներ եպիսկոպոսներուն, զոյգութեան իրենց թոշակներէն։ Այնուհետեւ աշխարհականացման ծրագիրը արագ արագ յառաջ տարուեցաւ։ 1886 Հիտմբեր 30 ի օրէնքով նախնական կրթութիւնը բոլորովին աշխարհականացաւ, 1889 Յւնիս 15 ին ալ ջնջուեցաւ կղերը զինուորական ծառայութենէն ազատագրող օրէնքը։

Կրթականէն ետքը Մարդասիրական, Բարեգործական և այլն գործեր ալ խլուեցան կղերին ձեռքէն։ 1880 ին ջնջուեցաւ բանակներու երիցութիւնը, յաջորդ տարին աշխարհականացան գերեզմանոցներ և հիւանդանոցներ, յետոյ ջնջուեցան վարժապետանոցներու երիցութիւնը, դատական երդմնադիրներու մէջէն հանուեցաւ Աստուծոյ անունը, կրօնական խորհրդանշաններ արգիլուեցան հրապարակաստական սրահներու մէջ, և օրինականացաւ մեռելներու քաղաքային թաղումը, այնպէս որ 1882-83 ին Լուի Պլան, Կամպէթթա, Հանրի Մարթէն թաղուեցան քաղաքային կարգով և պետական ծախքով։ Այսպէս հետըզհետէ կղերական և կրօնական բոլոր յարաբերութիւններ և կապեր Ֆռանսայի ընկերային հաստատութիւններու հետ օրէնքի ուժով հերքուեցան։ և Լեւոն Ժ.Վ. պապին ջանքերը ի նպաստ կղերական հմայքը վերականգնելու, առնօգուտ եղան, և նոյն իսկ 1904 ին միաբանութիւններուն պետութենէն արտօնուած դպրոցներն իսկ փակուեցան։

Ֆռանսա, որ պարծանքն էր Հռոմի եկեղեցւոյն, երբ իր պետական կարգադրութիւններով այնքան յառաջ դնաց Հռոմի եկեղեցւոյ հոգեւոր պետին իրաւունքներն ու իրաւաստութիւնները հերքելու Ֆռանսայի կրթական, բարեգործական և մարդասիրական հաստատութիւններէն, Վատիկան ուղեց բարոյական վրէժով մը զգալի ընել իր բողոքին ուժգնութիւնը, երբ օր մը Ֆռանսական հանրապետութեան նախագահ Լուպէ պատրաստուեցաւ փոխադարձել 1903 ին Խալիլոյ կողմէն Ֆռանսայի տրուած թաղաւորական այցը։ Ինչ պիտի ընէր նախագահ Լուպէ. Հռոմ երթալէ ետքը պիտի այցելէ՞ր պապին, կամ պապը պիտի ընդունէ՞ր իր հեղինակութիւնը ջախջախող կառավարութեան մը նախագահը։ Լուպէ ուղեց որ իր այցելութեան ծրագրին մէջ մտնէր Վատիկան ալ, բայց Պիոս Թ. կանոն մը հաստատած էր, որուն համեմատ «կրթութիւն երկրի մը պետը պիտի չկրնար մտնել Վատիկան՝ եթէ ան հիւրն ըլլար Խալիլոյ թաղաւորին»։ Այս կանոնը ամուր բռնեցին Պիոս Թ. ի անմիջական երկու յաջորդները։ Այդ կանոնին ողին սա էր. եթէ պապը ընդունէր Խալիլոյ թաղաւորին հիւր եղող կաթոլիկ երկրի մը պետը, պաշտօնապէս ընդունած պիտի ըլլար իր աշխարհական իշխանութեան ջնջումը։

Տարակոյս չկայ, նախագահ Լուպէ այցելեց Քուիրինալ և այս նախատինք

մը նկատուեցաւ հանդէպ վատիկանի՝ Լեոն ԺԳ. ի արտաքին գործոց Գարտուղար Կարաինալ Մէուի Տէլ վալ-ի կողմէն :

Հետզհետէ Քօնքորտայի տրամագրութիւնները նոր օրէնքներով կ'փոփոխուեցան և Ֆռանսայի մէջ եկեղեցին իր կալուածներէն և ինչքերէն ալ զրկուեցաւ : Եկեղեցիէն խլուած և զրուուած այնքան կալուածներէն և գոյքերէն ետքը դեռ խոշոր հարստութիւն մը կը մնար կղերին ձեռքը, որոնց արժէքը կը գնահատուէր 300 էն 400 միլիոնի միջև՝ Լատ վալէի (Vallé) որ Պրիանի հաստատած օրէնքին գործադրութեան հսկող Ծերակուտական Յանձնաժողովին նախագահն էր : Քաջցեռ 300 միլիոն կը գնահատէր ատոնց արժէքը՝ 9 միլիոն տարեկան եկամուտով : Իսկ Պիէնփընիս - Մարթէնի գնահատումով 14 միլիոն էր այդ եկամուտը : միւս կողմէ Փ. Փրէլօ վաւերագրեալ ուսումնասիրութեամբ մը գրեթէ եօթը միլիոն կը գնահատէ այդ եկամուտը :

Ինչպէս կը տեսնուի, դրամական խնդիրը, նոյն իսկ իր նուազագոյն չափին մէջ, կեդրոնական տեղը կը բռնէ Պետութեան և եկեղեցւոյ բաժանման հիմունքը կազմող խնդիրներու շարքին :

Զենք ուղեր աւելի մանրամասնութիւններով ծանրաբեռնել այս յօդուածները՝ ցոյց տալու համար պատմութեան լրջներուն տակ թէ ի՞նչ է ստոյգ նշանակութիւնը Պետութեան եւ եկեղեցւոյ բաժանումը խօսքին, թէ ի՞նչպէս ծագում առաւ այս խնդիրը և ի՞նչպէս լուծուեցաւ թէ՛ բովանդակ եւրոպայի և թէ՛ մասնաւորապէս Ֆռանսայի մէջ :

Պատմութեան մէջ եկեղեցւոյ եւ Պետութեան բաժանումը կը նշանակէ ջախջախումը և քնջումը պապական պետութեան և գրաւումը տնտեսական բոլոր աղբիւրներուն անոր, որ ինչպէս տեսանք վտանգաւոր զօրութիւն մը կազմէր հանդէպ աշխարհիկ պետութիւններու՝ իր բարոյական և նիւթական շատ հարուստ միջոցներով :

Հայոց եկեղեցին, իր պատմութեան ամէնէն փայլուն շրջաններուն մէջ իսկ, չէ իսկ ունեցած կղերապետական այդ վտանգաւոր զօրութեան շուրջը :

Պատմական այս բացատրութիւնները իրաւունք կուտան մեզ շեշտելու թէ չի տակ չէ Պետութեան եւ եկեղեցւոյ բաժանման խօսքն ընել Հայաստանեայց եկեղեցւոյ վերաբերութեամբ, և վարուիլ այս եկեղեցւոյն հետ ճիշդ այն ոգիով ու կերպերով, որոնք արտայայտուեցան և գործադրուեցան եւրոպայի մէջ պապին աշխարհական իշխանութիւնը քնջելու և կղերապետութիւնը ջախջախելու համար հանրային գործերու և հաստատութիւններու վարչական և մատակարարական մարզերուն մէջ :

Թաշորդ յօդուածով պիտի խօսինք Հայաստանեայց եկեղեցւոյ տիրող պետութիւններու հետ ունեցած պատմական յարաբերութեանց վրայ :

